

„АЗ ПИША САМО ТОГАВА, КОГАТО ОБИЧАМ И СЕ БОРЯ...

(Атанас Далчев)

ХРИСТО ЙОРДАНОВ

21 октомври 1969 година, София

Бяхме в „Южния парк“. Седнали на слънчева пейка...

С Далчев любозитно се вглеждаме в ликовете на десетимата млади мъже — от стара, но оригинална снимка на литературния кръжок „Стрелец“. Снимката е направена на 3 октомври 1926, в София, след провеждането на т. нар. „Димчово утро“ по случай 10 години от смъртта на Димчо Дебелянов. На гърба на снимката следват личните саморъчни подписи и на десетте млади писатели...

— Кога сте правили тази оцеляла снимка? — питам Далчев.

— През 1926! 43 години оттогава... Бяхме се току-що завърнали от успешното литературно четене, което посетихме на Димчо. Много си го обичахме ние... Чувствахме си го наш, близък наш духовен съб, а т, свързващо звено между старото поколение поети и нас...

— А кои сте вие на снимката?

— Ще кажа. Това сме хората, все млади писатели, които се обособиха в така наречения литературен кръг „Стрелец“. Но към 3 октомври 1926, както съм отбелязал датата на снимката, ние нямаше още кой знае какви значителни литературни изяви... Беше започнал да излиза нашият вестник „Изток“, но не и „Стрелец“. Всъщност „Изток“ започна да излиза към края на 1925 (15 октомври), а „Стрелец“ — чак пролетта на следващата 1927 (6 април 1927). Но истина е, че и двата вестника спряха едновременно или почти едновременно... Най-напред спря „Стрелец“ (23 юни 1927), а след него и „Изток“ (16 юли 1927)...

— Прави впечатление, че всички сте облечени изискано, с добре изгладени панталони, с бели колосани ризи и всички — с връзки... Моля, назовете имената на поетите, които на снимката са седнали!

— Седналият ли?

— Да! Седналият...

— Седналият са: Димитър Пантелеев-Пантелейко (16 ноември 1901). Всички тъй го викахме... Макар той да имаше и много други псевдоними. Спомням си само — Гладник, Бобкин, Будинов, Трудовак, Екс трудовак, Пантелей пътник, Онуфри, Онуфри Палкин, Иван Чурила, Рицар на печалния образ... И какви ли не още. Подписваше се даже често пъти дори с „женски псевдоними“: помня — Марта Бръшлянова, Олга Бончева, Мара Тотева и други мними имена на жени...

Пантелейко си беше малко оригинал, но... много талантлив. Весел и неуморим! Тогава Пантелейко беше секретар-библиотекар в Народния театър в София. Имаше такава, почти синекурна, длъжност. Народният театър е крупен културен център. Там бе работил Яворов. Работеха Масалитинов, Лилев... А Пантелейко беше много информиран. Твърде много осведомен... Дружеше лично с Николай Лилев. Обичаше го. Обичаше и поезията на хърватите. А и сега си я обича... И продължава да прави превзходни преводи от сърбо-хърватски език...

По-късно Пантелейко стана и ръководител на библиотеката в Народното събрание. Това беше също почетна служба. Пантелейко имаше под ръка най-ценните книги, които излизаха по света и той непрекъснато четеше. Четеше, но и на нас даваше да четем от тези книги...

— С какъв творчески актив Пантелеев влиза в кръга „Стрелец“?

— Пантелейко издаде през 1924 своя „Стрелец“, в 400 екземпляра тираж. Стиховете му не бяха лоши, и чак през 1928 — другата си стихосбирка — „Дървар“.

— Литературните факти сочат, че с Пантелеев се знаете от по-отдавна?

— Да! Още преди „Стрелец“. Нис — с Пантелейко и Георги Караиванов — Хубавена, — както си го титулувахме тогава помежду си, — издадохме съвместно сборника „Мост“, в София, през 1923 година. И чак на другата Пантелейко издаде „Стрелец“. Така беше...

— Ако се съди по карето, поместено на с. 32 от „Мост“, то явно личи, че е замислена поредица от подобни сборници?... (Показвам оригиналния сборник със стихове от Димитър Пантелеев, Георги Караиванов и Атанас Далчев)...

Далчев внимателно прелиства сборника и на глас изговаря само заглавията на стихотворенията, поместени в съответните цикли — от Димитър Пантелеев: — цикъл „Белият пастир“: „Пастир“, „Майба“, „Син“, „Проста песен“, „Искушения“, „Страх“, „Смърт“, „Гост“, „Самота“ и „Една вечер“ (3—12); от Георги Караиванов: — цикъл „Сенки“: „Дъжд“, „Вечер в полето“, „Паяк“, „Малка песен“, „Майка“ (13—17) и с особен трепет запрелиства страниците със стихотворенията си от цикъл „Жената в черно“: „Жената в черно“, „Старите моми“, „Дъжд“, „Болница“, „Хижина“, „Старата книга“, „Есенин вихри“, „Старци“, „Проказан“, „Мистическа вечер“, „Втора“, „Трета“ (18—31). Когато стигна на с. 32, прочете:

Първи сборник МОСТ,
издаден от Д-во „Мост“, е
отпечатан в печатница
„Право“ в 500 екземпляра
през 1923 година.

— Твърде е вероятно да сме решили да издаваме и други подобни сборници колективно, но в момента ясно не си спомням...

— А какво ясно си спомняш?

— ...Спомням си съвсем ясно само стихотворението си „Болница“. То е само в три четвъртици и ще го цитирам:

Тази бяла варосана зала на старата болница;
край стените във кръг наредените бели легла
и лица побледнели по тях и лица меланхолични
като жълти петна от студена есенна мъгла.

Тези черни ръце върх прострелените бели покривки
като черни оголени клони върх зимния сняг,
тези сухи ръце, тези бледи и болни усмивки
и очи замъглени и някъде впити без зрак.

Тишината стаена и тези прозорци тъжовни,
по които ридасе и пее скръбта на дъжда,
и звъна и звъна на големия черен часовник —
сякаш тежките стъпки и тъмния глас на смъртта.

Далчев беше станал, снел френското си таке, блед като тебешир... Странна тръпка премина по лицето му... В този миг няколко дена се скупчиха около нас и като по чудо, сякаш се бяха нарочно надумали, му зададоха един и същ въпрос:

— Дядо, лошо ли ти е?

— Нищо ми няма, дечица... — окопоти се той и леко прегърна най-близкото до нас... Отново седнал... Не скри от мене влагата в очите си. Дената се пръснаха и весело заподскачаха около минчатюрните си стъклени топчета... „Какво ли го измъчваше?“

— Ти прощавай, братко... Нерви! Не издържах... Но това, което цитирах, никак не е „мъртва поезия“, както писа навремето един „критик“, един „лъжекритик“... (Вж. Димитър Симидов. Мъртва поезия. Рецензия за стихосбирката „Прозорец“, 1926, от Атанас Далчев. — Литературен глас, бр. 5, 1928, 3—4)

— Бачо Атанасе, никак не се безпокойте! Защото историята категорично каза вече тежката си дума за вашата поезия. По-добре е да не се ровим в нашенските литературни ирави от миналото, защото и без това целият ни живот оттогава е настръхнал, зъл и, както казва Никола Вапцаров, — „Развиши ли го — ще мирише / и ще горчи като отрова“...

— Съгласен съм! Аз само споделям болката си от тези ирави, макар и със закъснение...

— Отлично Ви разбирам... И ще бъде особено приятно да се изясним — каква цел си поставяте с издаването на сборника „Мост“?

— Ясно осъзната — никаква!... Просто — изява на млади хора...

— Само за миг. Но от това, което е напечатано, при това — още през 1923, — личи, че тримата съзнателно манифестираше нещо ново в творческата си нагласа, някаква бодрост в поетиката ни на поети-новатори... Как мислите, правилно ли ще бъде, ако се обобща, че чрез „Мост“ вие — тримата млади поети, — по свой начин, колективно, се противопоставяте на поетиката на символизма и правите своеобразна „опозиция“ изобщо на символизма като литературна школа... Защото личи, а особено във вашите стихотворения — се забелязва, как постепенно, но настойчиво нахлуват все повече и повече елементи на жизнената предметност... Нахлува някаква свежест на самите жизнени багри, на естествените природни багри... Усеща се определено непосредственото осезание в изживяванията, безспорната неподправеност в чувствата, присъщи на човека от реалната действителност. Това ново усещане личи даже и в стихотворението „Болница“, което току-що цитирахте...

— Има такова нещо! Но то ще да е било повече в подсъзнанието ни, без да се е изкристализирало ясно, а камо ли да го осъзнаем — теоретически, като резултат от строго последователно литературно мислене...

...Поне в моето съзнание бе така. Жив и здрав е и Пантелейко, може да говорите и с него... Или с Георги Караиванов. И двамата имат бистра памет.

— Ако се наложи от естеството на работата ни по-нататък — ще се възползувам и от тяхното съдействие...

— По-добре си знаеш работата...

— Тук, сега искам само да запитам: защо преди няколко минути цитирахте стихотворението си „Болница“ по старата редакция, а не по новата, по преработената? Цитирам:

Тази бяла варосана зала на градската болница,
до самите стени прилепените бели легла
и лица побледнели по тях и лица меланхолични
с тъмножълтия цвят на студената зима мъгла.

Тези черни ръце връз прострените бели покривки
като черни оголени клони на зимния сняг,
тези сухи ръце и разкрити болни усмивки
и очи, може би вече вгледани в другия свят.

Тишината и здрачът и тези прозорци тъжовни
със петна от мухи и с бразди от прахът и дъждът,
и звънът, и звънът на големия стенен часовник —
сякаш тежките стъпки на близката смърт.

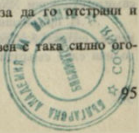
(Цит. по: Атанас Далчев. Стихотворения. Второ издание. С., Български писател, 1969, с. 9). — Защо?

— Защото стихотворението така се е запечатало в паметта ми, макар пак аз да съм направил и новите допълнителни поправки и уточнявания, които без да са кой знае колко съществени, бяха необходими. Аз преследвах преди всичко истината на живота, с най-ярките й конкретни детайли. Детайлът е, който прави поезията. Инак — от много търсената музика и от гласенето на римите — поезията изчезва. А най-силно въздейства онова, което е най-естествено, най-близко до говоримата реч, до живота...

— И другите ли стихотворения така сте преработвали?

— Само там, където се е налагало... Щом нещо го дразни, поетът бърза да го отстрани и най-често разваля работата си...

— На снимката — кой е следващият седнал мъж — млад писател, а единствен с така силно оголен лоб?

— Това е Панчо Михайлов — покойник (20 юни 1896 — 17 февруари 1965). Аз — от Солун, а той — от Щип. Работник-интелигент. От революционно семейство. Пишеше разкази и беше издал вече своите книги: „Празникът на параклиса“, 1922; „В страната на сълзите“, 1924; „Под земята“, повест, 1924; „Български новели“, 1925 и „Изповед“, 1926... Беше продуктивен, но нямаше време да доизработи произведенията си...

— Кой е седналият до него — във фотойола?

— Това е Чавдар Мутафов — също покойник (19 септември 1889 — 10 март 1954). Един от редакторите и на „Изток“, и на „Стрелец“. — Привърженик на немския експресионизъм; сътрудник на „Везни“, но и на „Златорог“. Него го изключиха след Девети от Съюза на българските писатели като привърженик на официалната държавна политика преди Девети...

...А тогава — тук, и сочи снимката, — беше вече издал импресиите си „Марионетки“, 1920; през 1926 издаде декоративния си роман „Дилетант“ и гротеските си „Покерът на темпераментите“. А много по-късно — „Технически разкази“, 1940, и фрагмента „Първо сражение“, което излезе и като отделен отпечатък от сп. „Изкуство и критика“ (1941, 4), 2, 1941 на Георги Цанев...

— А този е проф. Константин Гълъбов, също седнал, — нали?

— Да! Той е... А до него — пак седнал — Иван Хаджихристов (1 април 1892) от Стара Загора. За Хаджихристов знаехме, че е бил близък другар на Гео Милев и сътрудник на неговите „Везни“. Тогава работеше в градската библиотека на Стара Загора.

— От правите, отляво надясно, първият сте Вие! Божичко, колко сте млад...

— Да, моя милост... Не мога да си представя, че съм бил толкова престъпно млад... Същата 1926 литературният кръг „Стрелец“ ми издаде и първата стихосбирка — „Прозорец“, книга първа... А чак през 1928 издавам книга втора — „Стихотворения“.

— Тогава не се извивахте системно като преводач, нали?

— Да! Имах само отделни стихотворни преводи. — По-късно започнах системно да превеждам: Чехов — том пети, 1947; Балзак — „Братовчедката Бета“, 1949; пак Чехов — „Избрани разкази“, 1955; Стендал — „Червено и черно. Хроника на XIX век“, 1957; Лафонтен — „Басни“, 1959, пак Чехов — „Дечурлига“, 1959, Ериандес — „Ветрове народни“, 1967... И това са — засега...

— А кой е вляво от Вас?

— Теодор Милев, покойник, Алтекарят-издател и на „Изток“, и на „Стрелец“.

— А следващият?

— Следващият е Хубавецът — Георги Караиванов (25 март 1897)... Тогава той пишеше вероими стихове: „Път“, 1923; „Анатема“, 1925; и „Иманияри“, 1926. Последната стихосбирка бе издание на „Стрелец“. А по-късно премина към прозата...

— Следващият е вече Светослав Минков (12 февруари 1902 — 22 ноември 1966)... Познах го!

— Да! Славчо, Слави или Гарванът, както всички почти му викахме, заради силно изтъкнати му нос като клон... — Също покойник.

— А последният — десетият?

— Десетият е Иван Мирчев (11 октомври 1887), добър наш приятел, — старозагорец... Светослав Минков му пишеше постоянно писма в стихове. И то твърде оригинални... Гарванът беше вече сътрудничил в „Българани“. Внимателно следеше „Везни“ на Гео Милев, с когото сам се беше свързал. А заедно с Христо Смирненски издават нещо общо — „Календар Българани“, 1922. Беше издал и първите си две самостоятелни книги — „Синята хризантема“, разкази, 1922, и „Часовник“, гротески, 1924.

— А Иван Мирчев?... Той какво беше издал?

— Иван Мирчев усърдно работеше. Беше издал: „Реките викат“, 1920, стихотворения; съвместно с Иван Хаджихристов — „Тринадесет мистерии“, 1921; „Есенна флейта“, 1924 и „Елегии“, 1926...

— Нали е същият, който издава през 1956 „Среща с Гео“...

— Да! Същият... Интересното бе, че Иван Мирчев познаваше Гео Милев от Стара Загора, където го е наблюдавал в училище, а по-късно — в книжарницата на баща му — Мильо Касабов. Докато Гарванът познаваше Гео Милев от София. Беше му ходил даже на гости. Той живееше до самите столични Хали...

...И при нашите срещи чувствавахме как и двамата споделяха, с подчертана обич и преклонение, своята близост с автора на „Септември“. А ние всъщност започнахме да се срещаме една година след смъртта на Гео Милев...

- Как стана сближаването ви? Има ли някакъв конкретен повод?
- Нашият литературен кръжок, емблемка имаше... — „прозорец“, поставен и на вестника „Стрелец“. Тази група, строго погледнато, стана незабелязана...
- И все пак, някакъв повод ще да е имало... Не би могло да бъде без конкретен повод!
- Чавдар Мутафов и Константин Гълъбов бяха хора на „Златорог“. Не са се разбирали с Васил Василев, главния редактор, както сега се казва, на „Златорог“.
- И това ли е поводът?
- Да!
- С други думи — всички вие се обявихте против линията на „Златорог“, провеждана от Владимир Василев, и осъзнато заставате против тази линия?...
- Точно така, защото не се съгласявахме с диктатурата на Владимир Василев в списанието. Чувствахме, че трябва да се внесе в изданието нещо принципно ново: по-голяма широта и демократизъм!
- Моля, спокойно разкажете за всичко по-подробно! Как стана разрывът между Константин Гълъбов и Чавдар Мутафов, от една страна, и Владимир Василев, от друга? Изобщо — за цялата атмосфера...
- Помня, че Чавдар Мутафов и Константин Гълъбов бяха слезли от трамвая... Бяха се нещо „скарали“, спречкали...
- Константин Гълъбов беше вече започнал да пише разкази („Царицата на съня“. Фантастичен разказ в „Хиперион“, 1924). Беше писал за Шпенглер („Шпенглер за упадъка на западната култура“. — Златорог, IV, 1923, кн. 1, 39—55 или „Краят на западната култура според Шпенглер“. С., „Акашия“, 1925, 67 с. — Библ. Натурфилософско четиво, № 15); — европейски образован човек...
- А Чавдар Мутафов?
- Чавдар Мутафов — също. Той беше започнал да се отпуска... (да се изяснява). Беше вече написал своя роман („Дилетант“, декоративен роман, 1926)...
- Но с какво тези европейски образовани хора привличаха вас, останалите? Кое ви обединяваше? В името на какво си подадохте ръце?
- Аз и Димитър Пантелеев сътруднихме на списание „Хиперион“. А Панчо Михайлов сътрудничеса на социалистическите списания... И после — след Девети септември 1944 — автоматически влезе в партията. Бяхме различни!
- Все пак, какво ви свързваше? Вие сътрудничите на „Хиперион“ (1922—1931), „Изток“ (1925—1927), „Българска мисъл“ (1925—1943), „Стрелец“ (1927), „Съдба“ (1929—1943), „Угари“ (1930—1932) и т. н., а останалите Ви другари къде печатаха своите творби? Кое бе новото или по-точно общото, което ви свързваше, насочваше към единомислие и единодействие?
- Иван Хаджихристов и Иван Мирчев, и двамата от Стара Загора, печатаха, но в „Златорог“ не им даваха място. А бяха много по-интересни...
- Георги Караиванов не го печатаха в „Златорог“, а и в „Хиперион“ не е печатал.
- Светослав Минков е печатал в „Хиперион“.
- Да! Но и на Светослав Минков също не му печатаха в „Златорог“...
- Тогава що за недоволни и „сърдити“ млади хора сте били: от амбиция, че не сте приети в „Златорог“, правите „оппозиция“ на главния редактор, или притежавате нови художествени идеи? Привличаше ви нова поезика или ратувахте за нова стилистика, искахте да основате нова школа? Или имате други идейни позиции?
- ...Все хора — нито към едната, нито към другата страна... Ние — двамата с Пантелейко — сътруднихме на вестник „Изток“...
- Но група нямаше. Само ходехме на четене, на литературно четене: моя милост, Пантелейко, Светослав Минков канехме, а и старозагорците...
- Група — но без платформа, без политически гравитации...
- Тогава защо напуснахте „Изток“?
- И от „Изток“ излязохте. Така! Възникна предложение да излезем с орган „Стрелец“...
- За да сте независими, също като главния редактор на „Златорог“? Така ли?
- ?! Хм...
- Тогава откъде дойде името на вашия литературен кръг, а и на едноименния вестник?

— Как излезе и откъде идва името „Стрелец“? — Ще кажа. Пантелейко имаше навик да мисля заглавия на книги, които още не е написал. Бяхме под влияние на списание „Везни“ (на Гео Милев) и на разни зодиахи...

— И тогава ли бяха на мода?

— Да! — Овен, Телец, Близнаци, Рак, Лъв, Дева, Везни, Скорпион, Стрелец, Козирог, Водолей и Риби... От тези дванадесет съзвездия от небесния пояс само „Везни“ бе използвано за заглавие на списание от наше време. „Овен“ — не върви... Тогава умувахме и се спихме на „Стрелец“. Така решихме въпроса за името на нашия литературен кръг и на нашето литературно вдане...

— И веднага „Стрелец“ започна да стреля, очертавайки видимото движение на Слънцето по еклиптиката, но без да издържи дори цяла година. Така ли е?

— Така е! Издадохме дванадесет броя от „Стрелец“ и тринайсетият стана фатален...

— Името на „Стрелец“ няма ли някаква връзка и с едноименната книга на Пантелеев?

— Има! Тогава Пантелейко беше издал стихосбирката, която бе назвал „Стрелец“, и той стана всъщност кръстник и на групата, и на вестника „Стрелец“, от който излязоха само 12 броя...

— Как бе оформен вестникът?

— Цветно напечатан, но излизаше неорганизирано. Всичко е тежало на Аптекаря — Теодор Милев... Снобизъм — да има списание... или вестник.

— Имахте ли никакви приходи от разпространението на вестника?

— А, печалба? — никаква. — След това вестникът изчезна.

— А какво стана с Вашата литературна задруга?

— Щом няма какво да правят — хората се пръсват... — Теодор Милев беше син на аптекар. Имаше средства, но скоро се отказа. Престана да се интересува...

— Кой от Вашия литературен кръг беше нещо като идеолог на Вашето малко общество? Кой беше „бащата“, който обединяваше групата?

— Обединяващата фигура бе Константин Гълъбов. Но никога не е било (при него) така деспотично, както при Владимир Василев...

— Той изплащаше ли хонорари?

— Не! Работехме безвъзмездно. Без хонорар. Никой нищо не печелеше от това, че е в „Стрелец“... Нито Гълъбов, нито Чавдар Мутафов бяха силни, за да ни наредят някъде... Не само без пари работехме, но не можехме да се наредим сами. Сам Николай Лилиев правеше всичко да спечели Пантелейко...

— А „сам“ Владимир Василев не привлече ли някого от литературната ви група?

— Само Светослав Минков отиде в „Златорог“...

— Нали „Стрелец“ воюваше срещу „Златорог“? А имаше ли антизлаторожка линия изобщо?

— Може ли да се счита, че „Стрелец“ е издание, насочено срещу „Златорог“? — Насочено ли беше срещу „Златорог“? — Ще кажа... Гълъбов и Чавдар Мутафов не бяха с добри впечатления от Владимир Василев. В редакцията ставаше дума да се напише статия срещу Владимир Василев.

— Но нали проф. Константин Гълъбов говори срещу „Златорог“? Дори остро осъжда линията на Владимир Василев?

— И Гълъбов, и Чавдар Мутафов се канеха да пишат, но не написаха. Чавдар Мутафов говореше нещо за някаква „рулетка“... Но още в първия брой Гълъбов написа статия — диалог, разговор с „Великия инквизитор“. Под „инквизитор“ се разбираше Владимир Василев, но нищо не се разбра — хвали ли го, или го кори...

— Добре, но нали и Вие пишете статия срещу Владимир Василев и списание „Златорог“?

— Да! Pro domo sua? — Аз знаех, че също както у Маркс — нищо няма да загубя, освен веригите си, — и в шести брой на „Стрелец“, 1927-ма, написах статията „Нашата критика“.

В живота си не съм имал друг такъв голям успех. Не знаех какво има в нея... Този човек тормозеше литературната критика. И изведнъж — такъв успех. Бях студент. Среща ме Александър Балабанов и ме убеждава, че съм написал „гениална статия“. Аз не му вярвах... разбира се. А професор Михаил Арнаудов каза, че иска да сътруднича по-често в „Българска мисъл“...

... Аз му отговорих, че пиша четири стихотворения на година.

— ?! (Арнаудов остана изумен, втрещено ме погледна.)

Боян Пенев ме изгледа презрително. Той беше жив. Но в неговия поглед имахте и нещо особено: „Малчуган!“, но не го каза...

Най-силно е било впечатлението на Владо Василев.

Среща ме на улица „Граф Игнатиев“ и „Васил Левски“, където сега е „Млечният бар“ — тогава кафене „Галата“. Както минавах покрай него — две стаи, — от второто отделение ми чука Стоян Загорчинов, чука ми и ме сочи с ръка. Но за да стигна при него, трябва да мина през първото отделение и там виждам и Владимир Василев... И той почервения като кюмбето... От този момент отношенията ни се влошиха... Излезе статия от Ангел Каралийчев в „Златорог“, подписана с псевдоним „Н. Р-СКИ“, от името на улица „Неофит Рилски“, където живееше Владимир Василев. В тази статия се подиграваха с Пантелейко и с мене. Завързаха се полемики...

— А вие не се ли защитихте?

—...Аз отговорих в „Знаме“... А след това Гълъбов издаде брошурата си „Пакостната дейност на един критик“ (Владимир Василев), като разглежда ролята му като критик, подписал се с псевдоним — **ЯМУКОВ** и т. н.

— Нали и Владимир Василев не ви остава дължен? И той ви отговаря...

— Отговори ми със статия — „Хулиганството в българската литература“ — от Владимир Василев, в която център са Гълъбов и моя милост... На мене са отделени цели 15 страници и ако се оплача, че не съм имал слава — здраве му кажи...

— Какво бе отношението на Светослав Минков към тези разпри?

— Славчо не вземаше страна... Свързан чрез Ст. Л. Костов (съпруг на сестра му Теодора), нямаше смисъл да си разваля отношенията. А и след като се изяви, започна да печата в „Златотрог“...

— В „Златорог“ знаеха ли, че Светослав Минков има брат — Иван Минков, — загинал като герой-антифашист, автор на мелодията на Вазовите „Покойници, вий в други полк минахте“ („Новото гробище над Сливница“)?

— Отначало Светослав Минков бе под влияние на експресионизма. После го избиваше на дидактизъм... Преведе „Голем“ на Густав Майринк. Увлеченията бяха всеобщи... Светослав Минков не е единственият... Не съм се интересувал дали са знаели за брат му...

— Самотник ли бе Светослав Минков в дябoличната литература?

— Първите работи — дябoлични — са на Гюро — Георги Райчев... Първите работи — също дябoлични — са и на Впaлaмипo Пoлнaнoв... Бяхa дябoличeстични работитe и нa други...

— Познавахте ли по-отблизо — като човек — Светослав Минков?

— Съ Светослав Минков сме ходили на четене...

— На четенията Светослав Минков имаше ли успехи?

— Харесваше се един Панчо Михайлов... Правеше по-силно впечатление... Докато Светослав Минков още търсеше...

— Той има някакъв хумористичен епизод в живота си, свързан с тези четения в провинцията. Спомняте ли си нещо? През 30-те години...

— Във Враца, или в Лом, стана едно диаволично „произшествие“! Това стана, когато аз бях изживял, или изживяхах, желанието да четем пред хора. Тогава Светослав Минков излиза на трибуна да чете разказа си. Ние чакахме, но Светослав Минков не започва. Мъчи се — не може да говори. Загубил си гласа. Донесоха му вода. Изпи я. Донесят му — втора вода. И изведнъж — тои! Като сегашните филми. Изведнъж — говор. Тогава ми беше страшно, а сега — смешно... Аз имах баба — Катерина. Беше гледала Симеон Радев... Симеон Радев е казвал, че ако аз и братята ми имаме някакъв успех или дарба в изкуството, то той идва от баба Катерина. Тя разправяше много интересно. От нейните разкази съм разправял на Светослав Минков и на Илийчо Волен. Нямаха интересеност към страшното, към загадъчното. Илийчо Волен — никакво чувство за тайственото, а Светослав Минков долови сатиричната жилка и насочи натам творческата... Диаволист... Бе навел, ала не негова същност... В неговите разкази с диаволично съдържание няма това, което има един Гогол или един Хофман...

...У Гогол — „Седенки в селцето близо до Диканка“ — страшна мисъл! „Вий“ — също! И дори в един такъв разказ като „Старовремските помещици“ („Мъртви души“) и т. н. Да не говорим за разказите, свързани с Петербург...

...А Хофман (Ернст Теодор Армедей) — „Серапионовите братя“... Едгар По, Достоевски — „Сърце — издайниче“, напомня „Престъпление и наказание“... Едгар По има влияние в разказите и особено в критиката му...

— Доколкото познавах Светослав Минков от последните му години, имах чувството, че той е един европейски писател, с изключителна чувствителност и с много тънък усет за хумор.

Какви са вашите впечатления от него след „Стрелец“?

— Със Светослав Минков се виждахме. Башата на първата му жена — Томов, директор на софийската централна баня — беше застрелян от Рашко Маджаров, брата на Анна Каменова...

...А после — сам се застрелял. Ние научихме с Пантелейко и му казваме... Светослав Минков беше тогава годеник още на Мария Томова. Отива при годеницата си и разбира това... Стоеше като онемял...

— Каква позиция зае Светослав Минков, след като литературният кръг „Стрелец“ и едноименният седмичник вече не съществуваша?

— Гарванът влезе по-скоро в кръга на „Златорог“... Зае важно място. Книгите му вървяха в издателството „Хемус“. Заговори се за него. Беше внимателен...

...Имам от него писмо в стихове... И то нелоши стихове. — Аз не бих могъл да пиша писма в стихове, а той в цялото писмо в стихове отговаряше додолу...

— Имаше ли постоянна щатна работа?

— Отиде да работи в Българската централна кооперативна банка, където юристконсулт беше Константин Константинов (20 август 1890). Минков го уважаваше. Харесваше го като разказвач. И двамата си допаднаха... И двамата — изискани стилисти... Издадоха даже общ роман — „Сърцето в картонената кутия“ (претърпял две издания — 1933, 1939)...

— Помните ли, когато Светослав Минков посещава Южна Америка?

— Много добре си спомням, тъй като и сам имам влечение да пътувам. Живял съм в Софий, в Цариград, където баща ми е депутат в турския парламент, в Дедеагач, а след това в София, в Рим, Париж, Лондон, пак Царирад и т. н.

А, помня — после отиде в Япония...

— След като се завърна, срещаште ли се с него?

— Да! Живееше в безпаричие и със заеми. Търсеше непрекъснато гаранции. Стоян Загорчинов се хвалеше, че си е изгубил три чифта очила... по него... Гаранции му бяха... в паричните му работи. Нередовен...

— Как прогресивните писатели посрещаха безспорните му творчески изяви през 30-те години?

— Успех имаше голям... Този успех е потискал неговите връстници. Признават го много хора...

— Как преценявате творческото развитие на Светослав Минков? Преди три години беше жив... Възходяща ли е неговата еволюция?

— Много интересно стана с много хора. Ние не сме (народ) с дълго развитие. Почвата, която е трябвало да наторяваме културно, ни е малко... Бързо загасват талантите... Успех имат в миналото, а после спират. Един Илия Бешков — не можа да култивира своята сатира сега. Същото е и със Светослав Минков...

— Имали ли сте спречквания с него? Той има възходящо гражданско развитие. Става член на партията...

— Интересно, той не говореше в миналото за загиналия си брат (Иван Минков)... А писа за Испания, но ние се бяхме разграничили...

...Беше приятел с Илия Петров, който му беше направил портрет.

— Как днес оценявате творчеството на Светослав Минков. Как го виждате като художник?

— Културен писател, със заслуга за художествените средства, с усет за ирония и пр., и пр...

— Има ли Светослав Минков заслуги като преводач?

— Да! Преводите на „Андерсенови приказки“... Андерсен! Той му оформи и езика, и слуха... Интересно е да се съпостави с Чудомир, който се въргала в бита, а Светослав Минков е по-близък до градския човек, по-близко до Европа...

...А и единият, и другият навлизат в публицистиката...

Гарванът беше повече гризлив към езика, но в замаяна на това — по-построен в неговия хумор... Не е спонтанен така, както у Чудомир...

Тук Атанас Далчев направи един много интересен паралел между поетиката на Светослав Минков и поетиката на Чудомир, който би заслужил вниманието на всеки съвременен литературовед. Но... искрено съжалявам, че не успях нищо да запиша, тъй като всичко ми се стори толкова познато и ясно. А сега, като се връщам назад, виждам, че съм пропуснал една прекрасна възможност. Всъщност и да исках да запиша текстуално този паралел, нямаше нищо да се получи, защото Далчев скачаше отривисто от имената на едни разкази към други, от герой на герой... И без това ми беше трудно да дописвам бързата му съпоставителна мисъл... Успях само да го запиша в края:

— Какъв е художественият принос на Светослав Минков в българската проза и култура?

— Впечатленията ми са разпръснати. Трябва да го чета отново... Тук ще повторя, че Светослав Минков е даровит човек безспорно. Той много харесваше куплетите от неговото стихотворение „Носачи на реклама“, което излезе към 1933—1934, особено последния куплет...

...И с бавен, но твърде ясен лиричен глас Далчев зарецитира, сякаш повече пред невидимия Светослав Минков, отколкото пред мене, въпросните четири куплета:

Те бродят в този град прокажен
без цел, превърнати на вещи,
и вече своя вид зловеж
самички не съзнават даже.

Със поглед тъй и образ впаднал
прекосват този свят засмян
и носят на гърба си — гладни —
меню на някой ресторан.

И как е странно под това
небе, изядено от пламък,
да виждаш (случва се това)
реклама да четеш реклама.

Човечеството, спри да въздишаш,
скрий лицемерните съзли!
Човек не ни е брат, а зид,
на който се лепят афиши.
1934 г.

— Не споменаваше ли с какво го е привлякло това стихотворение?

— Славчо каза, че ще сложи последния му куплет като мото на някой свой разказ. В разказа щяло да се разказва за хора гладни — как те носят по булевардите „Меню“ на някакъв ресторант... Нещо фантастично и парадоксално!...

Резерви и аз имах, и той имаше...

— Наредихте Светослав Минков до Константин Константинов — и двамата — „изискани стилисти“...

— ...Да! Считам го за стилист, добър стилист. Един ден бях напечатал „бележка“, в която казвах (по-късно включена и във „Фрагменти“): „Хубав език“ имат само второстепенните писатели.“

Възражиха ми на страниците на сп. „Септември“. А аз им отговорих: — Не зная вашите тези, а фактите в литературата: Вижте Светослав Минков! Вижте Захари Стоянов! Не е важен стилът, а е нужно виждане, виждане!...

С това съм сега не искам да подценя Светослав Минков...

Вижате ли, че и аз имам качества на литературен критик!!!

...

Нашият разговор се води в градинката на така наречения тогава „Южен парк“... Сега там всичко е разчистено и бе построена сградата на Народния дворец на културата „Людмила Живкова“. До Бяхме седнали на пейките до тогавашните казармени паметници на загиналите през войните... До нас играеха деца и често топката им идваше при нас... Ведиж дори падна на главата на Дал-

чев. Видимо той по-скоро се изплаши от внезапно връхлетялата топка, отколкото да е почувствувал болка... Взе топката и внимателно я подаде на едно изпотено палаво момиченце. То я пое и веднага се поклони, с леко заучено приклякане... А Далчев естествено и ритмично го погали по русата му косица...

...Беше приятен ден. Слънцето по сиромашки припичаше и подлудяваше денята. Гледахме със свидна завист към тях и с много вътрешна радост, която не скривахме помежду си...

В ранния следобед и октомврийското слънце, и чистият въздух мамеха и дълго се заглеждахме към Витоша... Когато бяхме свършили „деловата част“, започнахме да бъбрим по текущи литературни „новини“. Той разказа съвсем „пресни“ курioзни епизоди с наши съвременни писатели, водили „пунически“ битки за преиздаване на съчиненията им като живи класици...

Някои „живи класици“ до такава степен са се били одързостили, че водели битки даже и помежду си: злепоставяли са се със „случки“, компроментиращи тяхното минало; „буйствували“ по адрес на скромни, а и на силни писатели...

Когато бяхме поприключили и „веселата част“, тръгнахме по бул. „Патриарх Евтимий“, после свихме по ул. „Г. С. Раковски“. Бавно крачим по многолюдната улица, наречена от съвременните младежи „Ръксистрийт“...

— Изобретателни младежи — няма що! — вметна Далчев и се изравнихме с къщата, обявена за „Музей Петко и Пенчо Славейкови“. Чак тогава лицето му отново се оживи. Той се загледа към имената на изтъкнатите ни писатели и каза:

— Ето, това са колоси — и бащата, и синът... Особено младият! Какво самочувствие!!!

— Истински класици...

— Да! А не като „живите“...

Пресяхоме „Граф Игнатиев“. Той купи ябълки от магазина на ъгъла „Раковски“ — „Стефан Карджа“ и се разделихме с добри пожелания до следващата среща...

„Следващата среща“ действително се състоя на 28 ОКТОМВРИ 1969, по обедните часове. Този път в дома на поета — ул. „В. Коларов“ 5. Уточнявахме „опорните точки“ от жизнената и творческата му биография. Много настояваше да се покажат истинските конфликти от нелекия му живот, за да се види как конкретните конфликти са раждали всяко негово стихотворение. Така всяка творба се явява „отглас или отзвук“ от драмите на живота и в същото време — отговор на питането защо е автор на толкова малко произведения, поместени в „Прозорец“, 1926; „Стихотворения“, 1928; „Париж“, 1930; „Ангелът на Шартър“, 1943 и „Стихотворения“, 1965, претърпели току-що „второ издание“ (С. БП, 1969).

„Аз пиша само тогава, когато обичам и се боря!“ — беше финалната фраза на Далчев от тази ни среща. Накрая той се пресегна и с много приятен жест надписа на един екземпляр от новото издание:

На Христо Йорданов
най-сърдечно,
1969 Ат. Далчев

И ми го подаде прав, с усмивка. Това бе и последният ни разговор. Видя ми се много поинтересен, защото споделяше съкровени размисли за личната си поезика и по проблеми, по които се бе изказвал във „Фрагменти“. А сега допълваше или доверяваше нови свои открития. Но за всичките нови неща — по друг повод...